

MANİSA AĞIZLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER ...

Nevzat GÖZAYDIN

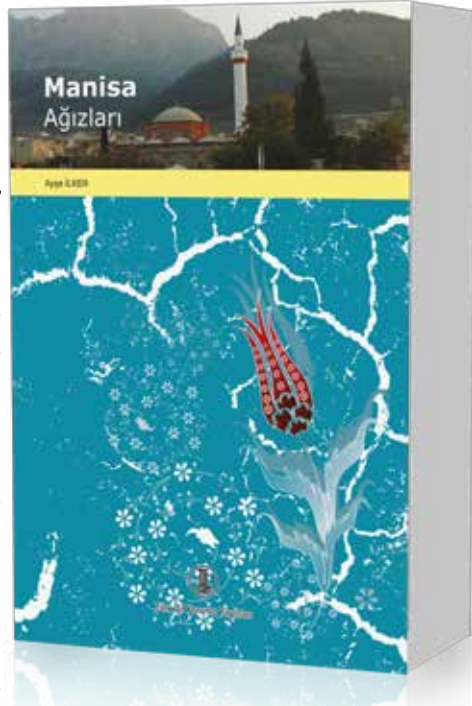
Ülkemizi çeşitli yönleriyle araştıran ve buna bağlı olarak ortaya çıkarılan sonuçları kamuoyuyla paylaşan binlerce eser arasında dilimiz ve edebiyatımızla ilgili olanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Hemen her ilde birden fazla üniversite bulunmakta, nerdeyse her üniversitede de Türk diliyle ilgilenen bölümler açılmaktadır. Bu bölümlerdeki öğretim elemanları bir yandan öğrencilerin öğrenimine yardım ederken diğer yandan kendi bilimsel çalışmalarını bitirip yayımlamak gayretindedirler. Bu çalışmalar onların akademik yükselmeleri için birer basamak olduğundan, bir hayli önem taşır.

Türkçenin memleketimiz sınırları içinde geçirdiği gelişme dönemlerini anlayabilmek için, zaman zaman eski ve yeni çalışmaları karşılaştırmak gerekiyor. Ne yazık ki elimizdeki eski tarihli eserlerin - dil ve özellikle de ağız araştırmalarına baktığımızda - sayısı çok azdır. Bu tür eserler, ancak son elli yılda giderek artmıştır. Üniversitelerin yaygınlaşmasıyla il ve ilçe ağızları derlemelerine dayalı kitaplar, ya o üniversitelerde ya da Türk Dil Kurumu yayını olarak gün ışığına çıkabilmiştir. Ağız araştırmalarına ağırlık veren TDK, böylece ileride hazırlanması muhtemel Türkiye Ağızları Atlası için de malzemeleri bir araya getirmiş olmaktadır.

Kurumumuzun geçen yıl içinde yayımladığı kitaplardan biri Ayşe İlker'in *Manisa Ağızları* (TDK yayını, Ankara 2017, 1254 s.) o il hakkında yapılan geniş çalışmalardan biridir. Her şeyden önce şunu söylemeliyim ki bugüne kadar yapılan ağız çalışmalarının en hacimli çalışmasıdır. Sadece 30 sayfa tutan "İçindekiler" bölümü bile bu hacimli eseri anlatmaya yetebilir.

Kitabın birinci bölümü (s. 39-62), Manisa hakkındaki genel bilgilerle ayrılmıştır. Ayrıca çalışmanın nasıl meydana getirildiği konusunda da bil-

giler verilmiştir. Dil ve ağızla ilgili ilk ana bölüm “Ünlüler” ile başlar (s. 63-99). Burada bütün ünlüler en küçük ayrıtısına kadar ele alınmış, örnek metinlerdeki görünüşleriyle birlikte sergilenmiştir. “Ünsüzler” (s. 100-118) alt bölümünde ise aynı tutum devam ettirilmiş, örneklerle belirtilen ünsüzler hakkında açıklamalar yapılmıştır. İlk ana bölümün en geniş yer tutan başka bir alt bölümünü “Ses Değişmeleri” (s. 118-253) oluşturmaktadır. Bugüne kadar hiçbir ağız araştırması kitabında görmediğimiz kadar ayrıntılı olarak açıklanan iç maddeler ve bunlara ilişkin açıklamalı bilgiler, çalışmanın bir hayli emek verilerek yapıldığını kanıtlamaktadır. Kitabın önemi de buradan kaynaklanmaktadır. Bu araştırma planı ve tablolar, bundan böyle öğretim elemanları tarafından yaptırılacak ağız araştırmalarına örneklik edecek niteliktedir.

Ağızla ilgili ikinci ana bölüm de bir hayli geniş tutulmuştur. “Şekil Bilgisi” başlığı altında değerlendirilen bu bölüm de s. 257 - 412 arasında bulunmaktadır. “Ekler”; sadece dil bilgisi açısından değil, cümlelerdeki anlamlarına göre de ayrı ayrı ele alınıp örneklerle gösterilmiştir ki bu tutum, kitabın orijinal olma niteliğine destek veren bir tutumdur.

Üçüncü alt bölüm “Kelime Türleri” (s. 413-479) içinde sırasıyla “Adlar, Sıfatlar, Zamirler, Zarflar, Edatlar, Fiiller” bulunmaktadır. Bu alt bölümde de sadece dil bilgisi yönleriyle değil, aynı zamanda anlamlarıyla da ortaya konan örneklerin çokluğu, bu ağız çalışmasını ilginç kılmaktadır.

“Söz Varlığı” başlığını taşıyan dördüncü alt bölümde ise deyimleri, ikilemeleri, kalıp sözleri, eski kelimeleri buluyoruz (s. 480-528) . Bütün bu gruplardaki örnekler, yine daha sonra verilecek derleme metinler içindeki durumlarıyla aktarılmıştır.

Son alt bölüm “Cümle” olarak verilmiştir (s. 528-542). Cümle türleri ile ilgili bilgiler de örneklerle zenginleştirilmiştir. Kitap “Sonuç” bölümü ile

devam edip “Kaynaklar, Haritalar ve Notlar”la sona ermektedir (s. 543-596). Ancak asıl derleme metinleri de bundan sonraki sayfalarda yer almaktadır (s. 597-1207). “Sözlük” ise s. 1209 - 1254 arasındadır.

Yukarıda yer yer belirttiğim gibi bu çalışma, bugüne kadar TDK tarafından yayımlanan en geniş hacimli bir eserdir. Kurumumuz kitaplığına intikal etmemiş, kıyıda köşede kalmış başka kitaplar var mıdır, bilemiyorum. Gördüğüm ve yıllardır üzerinde durduğum bir konu olduğundan bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Bu çalışma dolayısıyla Sn. Ayşe İlker’i ve derlemelere emek harcayan öğrencilerini içtenlikle kutluyorum. Bu madalyonun bir yüzü ve örnek alınacak bir yanıdır, bunu da seve seve belirtiyorum. Ancak madalyonun bir de öte yüzü var ki onu da bir kez daha, yine daha önce yazdığım yazılar dolayısıyla vurgulamaktan geçemeyeceğimi de söylemeliyim.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en eski ağız araştırmalarını yapanların başında Sn. Caferoğlu gelmektedir. Sonra hocamız Sn. Korkmaz, bu alandaki örnek çalışmalara imza atmıştır. Anadolu’daki üniversiteler arasındaki tutarlı ve ciddi bir çalışmayı da Erzurum’da Sn. Gemalmaz yapmıştır ve bu üç ciltlik önemli çalışma daha sonraki tezlere öncülük etmiştir. Bütün bu çalışmalarda elde edilen metinler olsun, daha sonraki tezlerde veya özel kitaplardaki metinler olsun hepsi de halkın yaşayışını, tutumlarını, davranışlarını, inançlarını, geleneklerini, göreneklerini ve bunlarla ilgili uygulamaları ortaya koyan halk biliminin inceleme alanına giren aktarılanlardır, anlatılanlardır. Gerçekten de son elli yıllık ağız araştırmalarının hepsi, işlediği yörenin halk kültürünü derleyip toplayan malzemelerdir. Halk kendisinden istenen bilgiyi, kendi ağız özellikleriyle derleme yapan kişiye aktarmış; derlemeci de onu ya yazarak ya ses kayıt cihazıyla tespit etmiştir. Yüz yıl önceki teknik imkânsızlıklar ortadan kalkmış, teknolojinin nimetlerinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Hâl böyle olunca halkın kendi hafızasında sakladığı bilgiler ancak bu tür çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Ya halk bilimi çalışmalarında ya da ağız araştırmaları sırasında derlenen halk kültürü örneklerinde, ortaya büyük ve hayli önemli bir kültür hazinesi çıkarılmıştır.

Her bilim dalında olduğu gibi, dil araştırmalarında da belli teknikler ve yöntemler vardır. Bunlar göz ardı edilemez. Aynı şekilde halk bilimi alanında da belli yöntemler ve teknikler olduğunu biliyoruz. Daha sağlıklı bilimsel sonuçlara ulaşabilmek amacıyla halkın arasında nasıl davranılacağı, ne gibi bir tutumla bilgilerin toplanacağı, yeri, zamanı, havası, özellikleri ayrı ayrı belirtilen çalışmalarda tutulması gereken yol, uzun yıllardan beri yayınlarda

sözü edilen konular olmuştur. Derleme ile ilgili bibliyografyaya bakılırsa çok zengin bir bilgi birikimi olduğunu da görürüz.

Manisa Ağzları içindeki eksik bilgilere geçmeden önce bir iki nokta üzerinde durmak istiyorum. Böylece bundan böyle üniversitelerde veya özel kuruluşlarda gerçekleştirilecek ağız çalışmalarında da mutlaka göz önünde tutulması gereken noktalar, genç araştırmacılara ışık tutacaktır.

Birinci nokta, yapılan derlemelerde; saf, değişmemiş, bozulmamış örnek kelime, ibare ve cümlelerin hemen kolayca bulunabileceği yerleşim merkezlerinin tespit edilmesidir. Bunu sağlama amacı ile tercih edilecek yerlerin başında yolu asfalt olmayan, sapa, gözlerden uzak, ulaşımı zor sağlanan, dağlık veya ormanlık bölgelerde bulunan mezzarlar, köyler, yerleşim noktaları gelir. Bu önemli noktayı göz önüne alarak *Manisa Ağzları*'na baktığımızda sözünü ettiğim coğrafi özelliklere sahip yerleşim yerlerinin de olduğunu görürüz. Ancak yeterli değildir. Derlemelerde çalışan öğrenciler olsun, yazar olsun, bu özelliklere sahip yerlere ağırlık vermemişler; daha açık, ulaşımı kolay, yollara yakın köyleri tercih etmişlerdir.

Sözlerimizin havada kalmaması amacıyla Manisa'nın idari ve fiziki haritasını önümüze aldığımızda görülen manzara şudur: Manisa'da Bozdağları eteklerinde Alaşehir ve Sarıgöl ilçe merkezleri ile işlek yol üzerindeki Dindarlı köyünden ve Sarıgöl'e sadece iki km. uzaklıktaki Sığırtmaçlı köyünden derleme malzemesinin alındığı görülür. Oysa belki çok daha sağlıklı ağız özellikleri, bu ova köylerinin yanı sıra Salihli-Alaşehir arasındaki bölgede bulunan Bahadır, Kozluca, Horzumlu yaka, Yağmurlar, Çelikli, Allahdiyen, Karaağaç Bahçecik, Çamurluharman, Başlıoğlu vd. köylere gidilmemiş olduğu bellidir ve buralardan da malzemelerin bulunabileceği öngörülmeliydi.

Aynı durum Kula ilçesi için de geçerlidir. Kula-Selendi çevresinde sadece Yurtbaşı ve Balıbey köylerinden derleme yapılmış ama dağlık bölgede bulunan ve ulaşımı zor görünen Saraçlar, Hamidiye, Kalınharman, Saraçlar, Namatlı, Kenger, İbatlı, İncesu, Pabuşlu vd. yerleşim merkezlerine hiç uğranılmamıştır. Kitabın 0.3.11 alt bölümünde "dil malzemesi toplanan yerler" başlığındaki coğrafyaya ve çizilen haritalara baktığımızda ağırlığın ovaların çok olduğu il merkezinin hemen kuzeyindeki Saruhanlı-Akhisar-Soma üçgeni içi ile kuzeydoğu bölgesine (Gördes-Selendi arası) verildiği görülmektedir. Yukarıda belirttiğim bu eksikliklerin kaynağı nedir? Bu özetlemeye bakarak sormamız gerekir: Nerelerde, ne zaman, nasıl derleme yapılması daha uygun olur? Cevabını da hemen verelim.

Ağız araştırmaları yapan dil uzmanları, halk biliminde kullanılan derleme teknik ve yöntemlerinden habersizdirler. Bu konularda yıllar öncesinden yapılan yayınları görmemişlerdir. Böylece çok daha başarılı sonuçlar alabilecekleri hâlde, buna gerek duymamışlardır. Oysaki TDK bünyesinde yapılan ve ağız araştırmalarıyla ilgili toplantılarda sunulan bildirimler arasında sorunları çözecek yazılar da yer almaktadır.

Manisa Ağzları içindeki derlenen metinlerin hemen başında, küçük bir çerçevede, kaynak kişinin özellikleri kısaca aktarılmıştır. Ancak eksik olan bilgiler vardır: Kişinin öğrendiğini; kimden, ne zaman, nasıl ve nerede öğrendiği sorulmamıştır. Böylece etkilendiği yer ve zaman ortaya konmamıştır. Ayrıca derleme mahallinin havası, ortamın durumu ve kaynak kişinin çevresinde başka kişilerin olup olmadığı da belirtilmemiştir. Bu tür derlemelerde teke tek görüşmeler hayli başarılı olsa da çoğu yerde etraftakilerin müdahale ettiğini de bizzat yaşadık, gördük. Bir de o kaynak kişinin niçin seçildiği anlatılmamıştır. Köyde aynı konuda bilgi vereceklerin anlatacakları birbirleriyle karşılaştırılarak (varyantları gösterilerek) aktarılmamıştır.

Bu sözlerime karşılık olarak şöyle bir ifade kullanılabilir: Bu, bir zamanla kısıtlı olan projedir. Projenin maddi olarak desteklenmesi, ağızla ilgili çalışmaların belirli bir sürede bitirilmesini şart koşmuştur. Zaman kısıtlaması yüzünden ancak açık olan bölgelerdeki köyler içinde çalışılmıştır. Bu köylerin yola yakın olması gerekir çünkü derlemeleri yapan öğrencilerin hepsinin o köylerde uzun süre kalmaları, hatta gece yatıya kalmaları bile mümkün değildir. Ayrıca öğrencilere masrafları için verilen maddi destekler yeterli değildir. Dolayısıyla örnek verilen metinler kısa sürede -projede öngörülen zaman diliminde- elde edilebilmiştir ve başka gerekçeler...

Bunların hepsini gayet iyi anlıyorum ve gerçekleri de yakinen biliyorum. Evliya Çelebi'nin Sivas-Elbistan yolculuğu üzerine hazırladığım doktora tezi için daha 1966 yılında derleme amaçlı yollara düştüğümde bu sıkıntıları yaşamıştım. Hatta şimdiki küçük ses kayıt cihazları olmadığından sırtımda veya cip içinde dört kg'lık UHER- 2000 Report ile aküsünü, mikrofonlarını, kordonlarını, ayaklığını ve diğer malzemeyi oradan oraya hangi sıkıntılar içinde naklettiğimi bir ben bilirim, bir de Allah... ama sınırlı bir bölgede görevimi yerine getirebilmişim...

Buna bakarak kocaman bir bölgeye sahip olan Manisa ili bütün köyleriyle değil de keşke sadece belirli bir alan araştırması proje olarak sunulsaydı. Söz gelimi sadece il merkezi ve ona en yakın köyler... veya sadece bir ilçesi ele alınsaydı... İşte o zaman çok daha rahat zaman bulunurdu, öğrenciler

derleme için kolaylıkla eğitilebilirdi, kaynak kişilerin verdikleri bilgiler aynı köyde yaşayanlarla mukayese edilebilirdi, varyantların nasıl oluştuğu ortaya çıkabilirdi, yine kaynak kişilerin saf köylü olup olmadığı yani başka yerlerde ikamet ettikten sonra ağız özelliklerinin değişiklik gösterip göstermediği vd. hususlar, çalışmanın eksiksiz bir eser olarak ortaya çıkarılmasını sağlardı.

Bunlara bakarak illerimizde bütün bir vilayeti ele almak yerine, öncelikle yukarıda belirttiğim köy özellikleri göz önüne alınarak en azından bir ilçe hakkında derlemelerin yapılmasının çok daha uygun olacağını belirtmek isterim.

Manisa Ağızları'na baktığımızda derlenen malzemelerin, yüzlerce sayfa tutan konuları açıklayan ifadelerin hepsinin yukarıda sözünü ettiğim halk biliminin araştırma konuları olduğunu görürüz. Söz gelimi hayattaki geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm) başta olmak üzere, gündelik hayatın muhtelif sahneleri, halk sanatları ve zanaatı, hastalıklar ve tedavi yöntemleri, özel günler, anonim halk edebiyatı örnekleri, halk mutfağı, köylerin kuruluş efsaneleri ve diğer anlatılar, çocuk oyunları, geleneksel sporlar vb. ile ilgili geniş bilgiler derlenmiştir. Belki kitap, bu yönüyle de halk bilimi adına önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Ancak bu hizmeti yaparken kendisinden önce Manisa ile ilgili çok önemli bir yayın görülüp değerlendirilmemiştir. Manisa'da uzun yıllar halk bilimi alanında çalışmış olan Mehmet Emin Avşar'ın üç büyük cilt tutan *Manisa Halk Kültürü* (Manisa'yı Mesir'i Tanıtma ve Turizm Derneği Kültür Yayınları, İzmir 2013) sayfalarındaki bilgiler aracılığıyla hem kaynak kişilere ulaşmak çok daha kolay olabilirdi, hem derlenecek bilgilerdeki varyantlar da ortaya çıkarılabılırdı. Ayrıca TDK yayınları arasında bulunan derlemeye ait yazılar göz önüne alınmamıştır ve değerlendirilmemiştir.¹

Yüzlerce yıldan beri biriktirdiği dil ve kültür malzemesi ile Manisa, elbette çok önemli bir merkezdir. Gerek ağız özellikleri gerek halk biliminin araştırdığı ortak konulara dair zenginliği de asla göz ardı edilemez. Bu zenginliğin bir parçasını kitap olarak önümüze getiren Sn. İlker'i kutluyorum ve eserin bundan böyle dil bilgisi çalışmalarında bir örnek kitap olmasını diliyorum.

1 Bunun için dört ciltlik *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası* (Kültür Bakanlığı yayınları) içinde değerli yazıları bulmak mümkündür. Ayrıca Kurumumuzun *Türk Dili* dergisindeki şu yazılara ulaşmak hayli kolaydır:

- Nevzat Gözaydın, "Dil ve Halk Bilimi Derlemeleri Üzerine", Şubat 2004, S. 626, s. 115-122.
- a.y., "Ağız ve Halk Bilimi Derlemelerinde Kaynak Kişi", Nisan 2004, S. 628, s. 296-302.
- a.y., "Ağız ve Halk Bilimi Derlemelerinde Yer Seçimi", Mayıs 2005, S. 641, s. 396-402.